

zoru nesměl v politických otázkách následovat. Skutečné přátelství může totiž existovat jen mezi „dobrymi lidmi“, jejichž společnou „ctností“ je boj o udržení optimátské republiky.

Cicero tomuto boji zasvětil svůj život a v něm také padl. Když se roku 43 př. n. l. Oktavián Augustus s Markem Antoniem a Markem Lepidem spojili v druhý triumvirát, byl Cicero na Antoniovu žádost proskribován a 7. prosince 43 zavražděn.

Jan Pečírka

KATO STARŠÍ

o stáří

*Jak se mi odměníš, Tite, když pomohu zaplašit svízel,
která tak těžce blodá až hluboko v nitru tvé hrudi,
rušíc ti pokoj a klid . . .*

právě totiž tak tě, milý Attiku, mohu osloviti, jako oslovuje Flaminina

*člověk žijící skrovně, leč přesto čestný a věrný,
i když o tobě bezpečně vím, že ne jako Flamininus
za dne i za noci, Tite, jen stále v obavách žiješ.*

Znám přece tvou mírnou povahu a duševní rovnováhu a jsem přesvědčen, že sis nepřivezl z Athén jen své příjmení „Atticus“, nýbrž i důkladné filosofické vzdělání. Ale přesto mám podezření, že se poněkud vážněji znepokojuješ týmiž událostmi jako občas i já.

Avšak dílo, které by tě mohlo v tomto směru utěšit, bylo by poněkud obšírnější, a proto musím podobné dílo odložit na jinou dobu, která bude vhodnější. Pro dobu nynější rozhodl jsem se napsati a tobě věnovati jen jakési pojednání o stáří. Mám totiž v úmyslu tímto svým dílem zbaviti jak tebe, tak i sebe sama onoho břemene stáří, které nám jest společné a buď již na nás tísnivě doléhá nebo s urči-

tostí se blíží. Přesto jsem ale přesvědčen, že jako vše ostatní — i tuto obtíž snášíš a v budoucnosti poneseš s filosofickým klidem.

Když pak jsem se chystal napsati toto jen docela stručné pojednání o stáří, napadlo mi, že jen ty jsi hoden, abych ti je věnoval, abychom tak oba společně mohli mít z něho užitek. Aspoň pro mne byla práce na této knížce tak příjemná, že zahнала nejen všechny trudy a obtíže stáří, ale učinila mi je dokonce klidným a příjemným.

Nikdy proto nebudeme moci v dostatečné míře a po zásluze vynachváliti filosofii, poněvadž každý, kdo jí naslouchá, má možnost strávit celý svůj život bez soužení a trápení. O dalších darech filosofie jsme toho řekli již mnoho a ještě často budeme o tom hovořit.

Tuto knihu, která pojednává o stáří, jsme věnovali tobě. Celou pak řeč o stáří jsme vložili do úst nikoli Tithonovi, jak to učinil Aristo z ostrova Kou — v jeho vyprávění by bylo málo váhy — nýbrž staříckému Katonovi, aby to líčení dodalo více vážnosti.

Vedle něho uvádíme na scénu ještě Laelia a Scipiona, kteří obdivují Katona, jak lehce snáší své stáří, a tento jim odpovídá. A jestliže ti bude připadat, že tu Kato rozmlouvá poněkud učeněji a vzdělaněji než hovořival dříve ve svých knihách, pak to přičti řecké vzdělanosti a řecké literatuře, kterou, jak jest známo, ve svém stáří studoval velmi horlivě. Ale nač více slov? Vždyť již Kato sám nám ve své řeči důkladně vysvětlí, jaký názor máme na stáří.

2. Scipio: Často, milý Katone, s přítomným zde

přítelem C. Laeliem obdivujeme jak tvou vynikající a dokonalou moudrost, kterou dávals najevo v každém svém jednání, tak obzvláště vzbuzuje náš obdiv, že jsme nikdy nepozorovali, že by ti působilo nějaké obtíže stáří, které většina lidí již starých tak nenávidí, že říkají, že na svých bedrech nesou těžší břímě, než je Etna.

Kato: Milý Scipione a Laelie, podivujete se podle mého názoru věci, která naprosto není nesnesitelná a obtížná. Ovšem těm lidem, kteří nemají v sobě nějakou oporu a schopnost k šťastnému a blaženému životu, těm připadá každý věk těžkým a plným obtíží. Ti však, kdo hledají všechny životní dary a své štěstí sami v sobě, těm nepřipadá žádným zlem a neštěstím, co jim přináší nezbytná a přirozená nutnost. A do podobného druhu věcí patří především stáří. Všichni lidé na světě si přejí, aby se ho dožili, a když ho dosáhli, obviňují je a žalují naň. Takové jednání jest nedůslednost a zvrácenost, kteréžto vlastnosti přísluší bláznovství: Stáří prý se k nim plíží rychleji, než si sami dříve mysli.

Předně, kdo je nutil, aby si mysli věci nepravdivé? Oč se totiž rychleji plíží stáří k věku dospělému než dospělost k věku chlapeckému? Za druhé, oč méně by jim bylo stáří obtížnější, kdyby jim bylo 800 let, než ve věku osmdesáti let? Vždyť po uplynutí sebedelšího věku není jakákoliv útěcha s to, aby potěšila a uklidnila poštilé stáří. Jestliže tedy obdivujete — jak často činíte — moji moudrost (kéž by skutečně byla hodna vašeho ocenění a našeho příjmení!), jsme právě jen moudří v tom, že

sledujeme jako nějaké božstvo přírodu, svou nejlepší vůdkyni, a že se jí řídíme. A u přírody není pravděpodobné, že by opomenula jako nějaký neobratný básník přičinit poslední akt, když všechny ostatní části lidského věku rozdělila správně. Vždyť přece bylo naprosto nutné, aby bylo něco naposled, něco konečného, jako to vidíme na bobulích olivovníků a u zemských plodin, něco, co by bylo po uzrání jaksi vyžité a proslé.

To pak moudrý člověk musí snést s odevzdaností a klidem. Co je to totiž jiného, než že odporujeme přírodě, jako když Giganti válčili s bohy?

L a e l i u s: Nyní však, milý Katone, prokázal bys nám — abych to slíbil také za svého přítele Scipiona — převelikou laskavost, poněvadž oba doufáme, že se stáří dožijeme nebo dokonce zcela určitě se ho chceme dožít, jestliže bys nás poučil mnohem ještě dříve před příchodem našeho stáří, jakými prostředky a jakým způsobem bychom měli a také mohli snášet tento věk, který na lidi doléhá tak těžce.

K a t o: Velmi rád vyhovím, Laelie, zvláště když se zavděčím a bude to milé, jak říkáš, vám oběma.

L a e l i u s: Opravdu, milý Katone, vše si přeju — není-li to pro tebe příliš obtížné, abys nám laskavě popsal místo, kam jsi došel, poněvadž jsi již dokončil jakousi pouť, kterou musíme vykonat také my.

3. K a t o: Udělám to, milý Laelie, jak budu moci nejlepší. Často jsem byl svědkem stesků svých vrstevníků — podle starého přísloví stejné se ke stejnému přidružuje

velmi rádo a ochotně — a tu jsem slyšel, na co si silně stěžovali bývalí konsulové C. Salinator a Sp. Albinus, naši to skoro vrstevníci: Jednak prý postrádají rozkoši, bez nichž, jak se domnívají, není to vůbec život, jednak prý jimi pohrdají lidé, kteří jim obyčejně v dřívějších dobách prokazovali úctu. Přitom jsem si pomyslně, že si nestěžují právě na to, na co by si měli stěžovat. Kdyby se totiž vše, na co si stěžují, dělo vinou stáří, pak by se to jistě přiházelo také mně a všem ostatním starším lidem. Já jsem však poznal stáří naprosto bez žalob a stesků u velmi mnohých lidí, kteří s bolestí a lítostí nenesli, že jsou zbaveni okovů smyslných požitků, a rovněž nebyli u svých známých v neúctě. Za všechny podobné nářky nese vinu lidská povaha, nikoli věk. Starci totiž, kteří jsou klidní a umírnění, kteří nejsou nevrlí a nelaskaví, ti prožívají stáří docela snesitelně, kdežto nevrlost a nelaskavost způsobují nepříjemné potíže v každém věku.

L a e l i u s: Jest tomu opravdu tak, jak to, milý Katone, říkáš. Ale snad by mohl někdo namítnout, že tobě připadá stáří daleko snesitelnějším, poněvadž máš dosud politický vliv, žiješ v blahobytu a požíváš vážnosti u svých spoluobčanů. To se však nestává příliš mnoha lidem.

K a t o: Něco pravdy na tom je, ale nespočívá na tom všechno. Jako prý Themistokles při slovní potyčce odpověděl jakémusi Serifanu, který mu vyčetl, že lesku tak veliké slávy dosáhl toliko zásluhou své vlasti, nikoli svým vlastním přičiněním: „*Opravdu, při Herkulovi! Ani já, kdybych byl Serifanem, ani ty, kdybys byl Athéňanem, ne-*

stali bychom se nikdy slavnými!" — tak to lze stejným způsobem říci i o stáří. Samozřejmě v nejvyšším nedostatku nemůže být stáří příjemné a lehce snesitelné ani pro moudrého, na druhé straně pak může být stáří pro člověka nemoudrého a zpozdilého velmi těžké, i když je prožívá v nejvyšším nadbytku. Vůbec, milý Scipione a Laelie, nejvhodnější zbraní proti stížnostem na stáří jest vědecká práce a konání dobrých a záslužných skutků. Vědy, jestliže byly pěstovány v každém věku, právě tak jako byly-li konány záslužné skutky po celý minulý život, přinášejí po dlouhém a správně naplněném životě zázračné plody. A to nejen proto, že tě tyto plody neopouštějí ani v nejkrajnějším životním období — ač i to jest opravdu velmi podstatné a důležité —, ale je velmi příjemné jak vědomí, že jsme prožili život správně, tak i vzpomínání na mnoho našich dobrých skutků.

4. Já jako mladý muž jsem miloval starého již Q. Maxima, který znovu dobyl Tarentu, právě tak, jako kdyby to byl můj vrstevník. Tento muž měl v sobě důstojnou vážnost okořeněnou laskavostí a vlídností, a stáří jeho povahu vůbec nezměnilo. Samozřejmě, když jsem mu začal prokazovati úctu, nebyl ještě příliš stár, ale přece jen již byl věku pokročilého. Byl totiž konsulem po prvé rok potom, co jsem se narodil. Když byl konsulem po čtvrté, vytáhl jsem pod jeho velením dobývat Kapue jako mladý voják a za pět let potom k Tarentu. Úřad kvestora jsem zastával čtyři léta potom za konsulátu Tuditana a Cethega, když Q. Maximus byl již starší a doporučoval zákon Cinciův „O darech

a odměnách“. A přesto že již byl velmi stár, vedl dokonce i války s mužným zápalem a svou vytrvalou trpělivostí kružil a držel na uzdě Hannibalovu mladickou bujnost. Náš přítel Ennius velmi znamenitě o něm napsal:

Jediný muž nám tehdy svým váháním zachránil zemi.

Nedbaje lidských řečí, vždy myslel na blaho státu.

Proto nechť čest a sláva ho dnes i po smrti zdobí!

Věru, s jakou ostražitostí a důvtipem dobyl znovu Tarentu! Jak jsem se doslechl, odpověděl prý tenkrát posměšně Salinatorovi, který po ztrátě tohoto města se uchýlil do tvrze a takto se vychloubal: „*Jen mou zásluhou, Q. Fabie, dobyls znovu Tarentu!*“ „*Máš docela pravdu,*“ odvětil se smíchem, „*nebot kdybys nebyl býval Tarent ztratil, nikdy bych ho nemohl znovu dobýt!*“

A jeho činnost ve válce nebyla o nic znamenitější než v míru. Když byl konsulem po druhé a jeho kolega zachovával klid a mlčel, on sám se plnou vahou postavil proti tribunu lidu C. Flaminiovi, který bez souhlasu senátu měl v úmyslu rozdělit jednotlivcům státní pozemky piscenské a galské. Když pak byl augurem, odvážil se pronést ona památná slova, že *vše, co se děje pro blaho státu, děje se vždy za znamení nejlepších a nejvýhodnějších, co se však děje a navrhuje proti státu, to že vždy je navrhováno také proti všetečným znamením*. U tohoto muže jsem poznal mnoho znamenitých vlastností. Nic však nevzbuzuje větší obdiv než to, jak snášel smrt svého syna, slavného to muže a bývalého konsula. Máme v rukou jeho pohřební řeč, a když ji čteme, kterýmpak filosofem nemáme pohrdat!

On však byl veliký nejen na světle, před očima spoluobčanů, nýbrž i uvnitř svého domu v kruhu své rodiny. Jaká to řeč, jaké zásady, jaká znalost minulosti, jaká znalost augurského práva! A jako pravý Říman byl rovněž velmi vzdělaný: pamatoval si nejen domácí, nýbrž i zahraniční bitvy. Rozhovoru s ním jsem naslouchal tak dychtivě a tak se z něho radoval, jako bych již tenkrát tušil, co se také skutečně stalo, že po jeho smrti nebudu mít nikoho, od koho bych se mohl něčemu přiučit.

5. Z jakého tedy důvodu toho tolik říkám o Maximovi? Poněvadž na něm zřetelně vidíte, že by bylo hříchem tvrdit, že takové stáří bylo nešťastné. Ovšem nemohou být všichni lidé Scipiony nebo Maximy, aby se mohlo vzpomínat na dobytí měst, na bitvy pozemní a námořní, na války jimi vedené a na jejich triumfy. Také lidskému životu, který jsme prožili pokojně, čistě a krásně, náleží stáří klidné a přívětivé, jaké bylo, jak jsme slyšeli, stáří Platonovo, který zemřel při psaní stár 81 roků, nebo Isokratovo, který — jak to sám v té knize říká — napsal knihu Panathenaicus, když mu bylo 94 let, a ještě potom žil pět let.

Jeho učitel Gorgias z Leontin na Sicílii dožil se 107 let a nikdy neustal ve svém bádání a ve své práci. A když se ho ptali, proč chce být tak dlouho na světě, odpověděl: „*Nemám, nač bych si ve stáří stěžoval ani z čeho bych stáří obviňoval!*“ — Znamenitá věru odpověď a hodna vzdělaného muže. Jen pošetilci svalují své vady a chyby, ba dokonce i své viny na stáří. Tak si nepočínal Ennius, o němž jsem se před chvílí zmínil:

Jako mohutný oř, jenž v Olympii byl často vítězem poslední jízdy, tak hoví si zesláblý stářím.

Své stáří tu srovnává se stářím koně kdysi statného, který často zvítězil při závodech v Olympii. Vždyť se na něho můžete dobře pamatovat! Devatenáct let po jeho smrti byli zvoleni dnešní konsulové T. Flamininus a M. Acilius, a zemřel, když byl konsulem Caepio a po druhé Philippus a kdy já ve svých 65 letech podporoval jsem jaderným hlasem a mocným rozmachem plic zákon Voconiov.

Když mu bylo 70 let — tak dlouho totiž Ennius žil — snášel dvě věci, které jsou v lidském životě pokládány za nejtěžší břemena, totiž chudobu a stáří, tak klidně, že se zdálo, že v nich skoro nalézá své potěšení.

Nyní, když tak o tom uvažuji, shledávám, že jsou čtyři důvody, proč se nám zdá stáří nešťastným a bědným: Předně že nás snad odvrací od veřejné činnosti, za druhé že poněkud oslabuje tělo, za třetí že nám prý odnímá všechny tělesné radosti a rozkoše a konečně za čtvrté, že stáří již není příliš daleko od smrti.

A tak se nyní — chcete-li — podívejme, jak každý z uvedených důvodů je správný a oprávněný.

*

6. Stáří nás odvádí od veřejné činnosti. Od jaké? Snad od té, kterou může vykonávat jen mládí a jeho jaré síly? Copak není nějaká veřejná činnost také pro starce, kterou by bylo možno vykonávat třeba i při slabých tělesných

silách jen duchem? Q. Maximus tedy nedělal nic? Stejně tak snad nic nedělal, milý Scipione, tvůj otec L. Paulus, tchán mého syna, znamenitého to muže? A což jiní starci, takový Fabricius, Curius, Coruncanius, kteří hájili stát svou rozvahou, ti nedělali také nic?

Ke stáří Appia Claudia přistupovalo ještě to, že byl slepý. A ten přece v okamžiku, kdy se mínění senátu klonilo k tomu, aby byl s Pyrrhem uzavřen mír a sjednána s ním spojenecká smlouva, nerozpakoval se pronést ona proslulá slova, která ve svých verších vystihl Ennius asi takto:

*Kamže to klesl váš duch, jenž dříve se držel
tak zpřímá,
do jakých podivných končin vás vedly
bezhlavé kroky?*

a ještě dalším způsobem rázným a tvrdým. Vždyť vám je ta báseň známa a také se nám dochovala řeč samotného Appia.

A tento rázný čin provedl Appius sedmnáct let po svém druhém konsulátě, když mezi oběma jeho konsuláty uplynulo deset let a před prvním konsulátem byl censorem. Z toho je patrné, že ve válce s Pyrrhem byl již opravdu vysokého věku. A přece jsme to tak od svých rodičů slyšeli.

Je proto bezpodstatná řeč těch, kdo tvrdí, že stáří není s to vykonávat nějakou veřejnou činnost. Podobají se lidem, kteří prohlašují, že při plavbě kormidelník nic na lodi nedělá, zatím co druží šplhají na stožáry, pobíhají mezi veslařskými lavicemi nebo vyčerpávají lodní kal. On

si prý pěkně klidně jen sedí na zádi a drží kormidlo. Kormidelník nevykonává sice práci, jakou konají lidé mladí, zato však provádí věci opravdu mnohem důležitější a lepší. Velké věci nevznikají tělesnou silou, mrštností a rychlostí, nýbrž z rozvahy, osobní vážnosti a zdravého a správného úsudku. Těchto vlastností nejen že stáří není zbavováno, neztrácí je, nýbrž naopak je jimi obohacováno a právě kvůli nim je oslavováno.

Či si snad myslíte, že já, který jsem prodělal jako prostý voják, jako tribun, legát a konsul války všeho druhu, nyní, když již války nevedu, že ve své činnosti ochabuji? Nikoli, já v dnešní době předpisuji senátu, které války mají být vedeny a jakým způsobem, Kartágu pak, které chová již dlouhou dobu proti nám zlé úmysly, ohlašuji válku hodně napřed, než se tak opravdu stane. A nepřestanu se před tímto státem strachovat, dokud se nedozvím, že byl vyvrácen a rozbořen.

Kéž by nesmrtelní bohové uchovali právě pro tebe, milý Scipione, palmu tohoto vítězství, abys tak dokončil, co tvůj děd ještě zanechal k vykonání. Od jeho smrti uplynulo již 33 let, ale památku a vzpomínku na tohoto muže převzmou všechna století následující. Zemřel rok předtím, než jsem byl censorem, a devět let po mém konsulátě, když za mého konsulátu byl zvolen konsulem po druhé. Zda by tedy truchlil a byl nespokojen se svým stářím, kdyby se dožil 100 let? Jistě by neprováděl ani výpady a skoky, ani by z dálky neházel oštěpy, ani zblízka by nepoužíval meče, nýbrž by používal své rozvahy, rozumu a úsudku.

Kdyby starci tyto vlastnosti neměli, naši předkové by jistě nenazvali nejvyšší státní radu senátem. U Lakedaimonů pak muži, kteří zastávají ve státě nejvyšší úřady, jsou nazýváni starci, jak jimi skutečně jsou. Jestliže budete chtít si přechystat nebo slyšet o poměrech ve státech mimo Řím, shledáte, že převeliké státy byly zviklány a vyvráceny lidmi mladými, kdežto staří lidé že je udrželi a obnovili.

Proč, pověz, vniveč upadl tak najednou váš mocný stát?

Tak se totiž ptají v Naeviově hře „Ludus“. Na tuto otázku se tam především odpovídá mimo jiné toto:

To proto, že se řečníkem stal často mladý bloupý bňup!

Nerozvážlivost je patrně znakem věku příliš mladého, kdežto obezřetnost a prozíravost je znakem věku již pokročilejšího.

7. Avšak ve stáří slábne paměť! Věřím, že se tak děje, jestliže bys ji necvičil nebo jestliže bys byl od přírody poněkud tupější. Themistokles si pamatoval i jména všech občanů. Myslíte si tedy, že když zestárnul, zdravíval Aristida jako Lysimacha? I já znám netoliko ty, kdo žijí dnes, nýbrž i jejich otce a dědy. A když čtu náhrobní nápisy, nemám obavu, že ztrácím paměť, jak se to říká. Vždyť právě při jejich čtení se rozpomínám na mrtvé. Také jsem doopravdy neslyšel, že by nějaký stařec zapomněl, kde zakopal svůj poklad. Starci si pamatují vše, o co mají starost: rok stanovený u soudu, jména svých dlužníků a věřitelů. A co právníci? Co pontifikové? Co auguri? A co staří filoso-

fové? Co si toho pamatují! Starým lidem zůstávají duševní schopnosti, jen když u nich trvá dále činorodý zájem a horlivost. A to platí nejen o mužích slavných, kteří jsou na veřejnosti ctěni a váženi pro svůj úřad, nýbrž i v životě soukromém a klidném.

Sofokles skládal tragédie až do konce svého vysokého věku. A když se zdálo, že pro tuto práci zanedbává rodinný majetek, pohnali ho synové před soud, aby jej soudcové jako slabomyslného zbavili správy rodinného majetku. (Je také u nás podobný obyčej, že se ze správy majetku vylučují otcové, kteří špatně hospodaří.) Tenkrát prý milý stařec přečetl soudcům hru, kterou měl v rukou a kterou právě dopsal — byla to hra Oidipus na Kolóně — a hned se jich otázel, zda ta báseň vypadá jako dílo pomateného. Po přechtění byl Sofokles nálezem soudců osvobozen.

Zda stáří přinutilo tohoto muže, aby ustal ve své činnosti, zda k tomu přimělo Homéra, Hésioda, Simonida a Stésichora, zda také ty, které jsem jmenoval již dříve, Isokrata, Gorgiu, zda slavná knížata mezi filosofy Pythagora, Demokrita, Platóna, Xenokrata, zda konečně Zenona a Kleantha nebo toho filosofa, kterého jste viděli v Římě také vy, Diogena Stoika, zda tyto všechny vynikající muže donutilo stáří, aby se odmlčeli a aby ustali ve svých studiích? Copak netrvala u všech těchto mužů vědecká činnost stejně dlouho jako jejich život? Ale abych dále nemluvil o těch snahách a studiích, které lidem vnukli bohové, mohu jmenovat ze sabinského kraje římské rolníky, své to sousedy a přátele. Za jejich nepřítomnosti se skoro nikdy ne-

provádějí nějaké důležitější práce, obilí se ani neseje, ani nežne, ani neukládá do sýpek. Avšak v porovnání s jinými pracemi není to tak divné. Nikdo se totiž necítí tak starým, že by se nedomníval, že by nemohl být zde živ ještě další rok. Dokonce s chutí a pilně pracují i na těch věcech, o nichž vědí, že z nich sami nebudou mít vůbec užitek. „*Sází stromy, aby přinesly užitek příští generaci,*“ tak to říká milý Statius ve svých Druzích z mládí. Opravdu také každý rolník, i když by byl již stár, nerozpakoval by se odpovědět na otázku, pro koho je sází: „*Pro nesmrtelné boby, kteří si přáli, abych tento majetek nejen po předcích převzal, nýbrž abych jej i odevzdal svým potomkům.*“

8. Lépe to řekl Caecilius o starém člověku, který má na zřeteli prospěch příští generace, než co říká v těchto verších:

*I kdybys s sebou, moje stáří vláčel,
jen jednu ze svých vad, přec sama dostačí:
tkví v tom, že vidíš to, co vidět netoužíš.*

A možná také mnoho, co vidět chce! Ostatně i mládí naráží na některé věci, které vidět netouží.

Následuje však horší výtky téhož autora:

*A věru nejhorší je v boji staroby,
když člověk pozná, že je lidem přítěží.*

Naopak, spíše milý než protivný. Jako totiž rozumní starci mají radost z mladých mužů, kteří jsou nadáni vynikajícími schopnostmi, a jejich stáří se stává pro ně snesitelnějším, jsou-li mladými muži ctěni a milováni, tak na druhé straně pocífuji mladí lidé radost a potěšení nad slovy

starců, jimiž jsou nabádáni, aby měli zálibu v ctnostných činech. A myslím, že jsem já vám stejně tak milý, jako jste milí vy mně.

Ale vidíte také, jak stáří není vždy zmalátnělé a nečinné, naopak pozorujete, jak je pracovitě, jak stále něco dělá a plánuje, a to podle toho, jaký kdo měl zájem v předešlém životě. Dokonce se někteří staří lidé i při svém pokročilém věku různým věcem učí. Vidíme to na příklad na Solónovi! Ten se ve svých verších chlubí, že sice stárne, ale přitom že se každodenně ještě něčemu přiučuje. Také já jsem to tak dělal a ve svém stáří jsem studoval řeckou literaturu. Tomuto studiu jsem se věnoval s takovým zápalem, jako bych chtěl uhasit dlouhotrvající žízeň, a tak horlivě, že jsem se seznámil právě s těmi věcmi, z nichž dnes, jak vidíte, používám příkladů. A když jsem slyšel, že se Sokrates učil ve stáří hrát na lyru, chtěl jsem se tomu učit také (staří národové se totiž učili hrát na lyru). Zatím jsem se vynasnažil získat další poznatky aspoň ve vědách.

9. Rovněž ani nyní neteskním po jarých silách mládí — to totiž byla druhá věc, která je stáří vytýkána — jako jsem ve svém mládí netoužil po síle býka nebo slona. Sluší se totiž, abychom využítkovávali prostředků, které máme po ruce, a vykonávali vše, co děláme, podle svých sil. Kterýpak také výrok může být hanebnější než výrok známého atleta Milona z Krotonu! Ten, když byl již stár a viděl na závodisti, jak tam cvičí atleti, podíval prý se na své paže a se slzami v očích řekl: „*Ach, tyto již jsou doopravdy mrtvé!*“ — Ony však nejsou mrtvé, nýbrž ty sám, daremný

žvanile! Svou slávu jsi nikdy nezískal vlastní osobností, nýbrž získaly ti ji tvé plece a paže. Něco takového neřekl ani Sextus Aelius, ani mnoho let předtím Tib. Coruncanus, ani před krátkou dobou P. Crassus, kteří svým spoluobčanům určovali práva a zákony. Jejich právní znalosti se neustále zvyšovaly až do posledního dechu.

Strachuji se pouze o řečníka, aby stářím jeho hlas neochaboval. Jeho poslání nezávisí jen na jeho nadání, nýbrž i na jeho plicích a tělesné zdatnosti. Ovšem jasný zvuk a zabarvení jeho hlasu zazáří jakýmsi nevysvětlitelným způsobem i ve stáří. Já aspoň jsem to ještě neztratil a vidíte má léta! Zato ale klidný a pomalý způsob řeči je u starce působivý, a dobře uspořádaná a měkká řeč výmluvného starce získává si sama o sobě pozorné posluchače.

A jestliže bys již nemohl pronášeti řeči osobně, přece můžeš Scipionovi a Laeliovi radit a poučovat je. Či snad neponecháváme stáří ani tolik sil, aby mohlo učit, vzdělávat a pečlivě připravovat mladé muže ke všem úkolům jejich povolání? Potom opravdu, co může být nad tuto práci znamenitějšího a ušlechtilějšího! Mně aspoň vždy připadalo, že v doprovodu mladých mužů jsou šťastni a blaženi Cn. a P. Scipionové i oba tvoji dědové L. Aemilius Paulus a P. Africanus.

Žádný z učitelů krásných a ušlechtilých věd nemůže být pokládán za nešťastného, i když zestárnul a pozbyl sil, ačkoli tato ztráta sil je častěji způsobována neřestmi v mládí než škodlivými účinky stáří, poněvadž prostopášné a nestřídmé mládí předává stáří tělo vysílené a vyčerpané. Aspoň

u Xenofonta Kýros v řeči, kterou pronesl, když umíral, tvrdí, že nepocítil nikdy, že by ve stáří měl méně sil, než měl ve svém mládí. Já se ze svého dětství pamatuji na L. Metella (který se stal čtyři roky po svém druhém konsulátě veleknězem a vykonával tento úřad dvaadvacet let), že byl na konci svého života tak svěžích sil, že své mládí vůbec nepohřešoval. Nepotřebuji mluvit sám o sobě, i když je to stařeckým obyčejem a také se to našemu věku promítá.

10. Pozorujete, jak se u Homéra Nestor velmi často vychloubá svými přednostmi? A ten prožíval již třetí lidský věk a nemusel se obávat, že by se zdálo, že je příliš vypínavý a mnohomluvný, poněvadž se vynášel věcmi pravdivými. A skutečně „z jeho úst — podle Homéra — *plynula řeč sladší než med.*“ K této líbeznosti způsobu své řeči nepotřeboval samozřejmě nějakých sil tělesných. A přece onen slavný vůdce Řeků neprojevuje nikde přání, že by chtěl mít deset hrdinů podobných Aiakovi, nýbrž deset podobných Nestorovi. Bude-li mu to dopřáno, pak prý nepochybuje, že Trója padne a zhyne v krátkém čase.

Než vracím se k své osobě. Budou mi již osmdesát čtyři roky a přál bych si, abych se mohl chlubit týmiž věcmi jako Kýros. Ale přece mohu prohlásit, že sice nemám tělesnou svěžest, jakou jsem mívával, když jsem sloužil jako prostý voják v punské válce, nebo když jsem v téže válce byl kvestorem nebo v Hispanii konsulem, či když jsem bojoval až do vítězného konce u Thermopyl pod konsulem M'. Aciliem Glabrimonem, ale přece, jak vidíte, mě stáří nadobro neoslabilo ani nezdolalo. Mých sil nepostrádá ani

radnice, ani řečníště na fóru, ani přátelé a klienti, ba ani hosté.

Nikdy jsem nesouhlasil s oním známým a vychvalovaným rčením: „*Jestliže chceš být dlouho starcem, musíš se jím stát brzy!*“ Já bych totiž raději chtěl být starcem kratší dobu, než abych jím byl předčasně. Proto také až dosud není nikoho, kdo by mě chtěl navštívit a já bych byl pro něho příliš zaměstnán a nepřijal ho. Samozřejmě mám méně sil než kterýkoli z vás. Ale ani vy nemáte takovou sílu, jako měl setník T. Pontius! Zda z toho důvodu vyniká nad vás? Jen ať každý za všech okolností užívá svých sil mírně a namáhá se jen tolik, kolik může, potom ho jistě nebude jímat veliká touha po síle. V Olympii si prý po závodisti vykračoval Milo a nesl na bedrech živého býka. Zda tedy by sis přál, aby ti byla uštědřena také taková tělesná síla, anebo raději abys měl duševní sílu jako Pythagoras? Krátce a dobře, své tělesné výhody využívej, pokud ji máš! Nemáš-li ji, nepohřešuj ji! Či snad by měli mladí muži tesknit po svém chlapectví, a když by ve svém věku poněkud pokročili, potom opět po svém jinošství?

Lidský věk má svůj průběh přesně stanovený a je to jediná cesta přírody, a to docela prostá. Každému životnímu období je přidělen vhodný a pravý čas, takže jak nedostatek sil u chlapců, tak bujnost u jinochů, vážnost ve věku již ustáleném a zralost ve stáří má do sebe cosi přirozeného, a všeho toho se má využívat v pravý čas.

Domnívám se, milý Scipione, že z doslechu všl, co po-

hostinný přítel tvého děda Masinissa denně dělá, ačkoli mu je již devadesát let: Když nastoupí cestu pěšky, na koně vůbec nevšedne; vyjede-li si koňmo, s koně nesekočí. Ani déšť, ani mráz ho nepřiměje, aby si pokryl hlavu. Jeho tělo má jadrnou suchost v nejvyšší míře. A tak vykonává všechny povinnosti a úkoly, které mu ukládá královská hodnost. Tělesná cvičení a střídmost mohou tedy i ve stáří udržet něco z dřívější tělesné síly a svěžesti.

*

11. „Stáří prý již nemá tělesné síly.“ — Na stáří se však ani nevyžadují. Proto je také jak podle zákonů, tak i podle zvyklostí osvobozen náš stařecký věk od takových úkolů, které nelze vykonávat bez tělesných sil. Dokonce však nejsme nuceni konat nejen to, co podle svých sil nejsme s to vykonávat, nýbrž i některé věci, na které naše síly ještě postačují.

„Jsou však mnozí staří lidé tak slabí a nemohoucí, že nemohou vykonávat nějaký úkol vyplývající z jejich povolání nebo funkce, ba ani nestačí na své úkoly životní.“ Ale to není vada, která je vlastní jen stáří, to je všeobecná vada celkového zdravotního stavu. Jak byl sláb syn P. Africana, ten, co tě adoptoval! Jak křehkého byl zdraví! Dokonce můžeme říci, že neměl zdraví vůbec. Kdyby tomu tak nebylo, jistě by bylo zazářilo druhé jasné světlo našeho státu, poněvadž k velikosti ducha, kterou zdědil po otci, přistoupilo u něho ještě širší vzdělání.

Proč se tedy máme podívat jen u starců, jsou-li někdy tělesně slabí, když podobnému stavu nemohou mnohdy uniknout ani lidé mladí?

Stáří, milý Laelie a Scipione, je nutno vzdorovat a jeho vady vyvažovat obezřetností. Proti stáří musíme bojovat jako proti nějaké chorobě. Musíme se zdravím přesně účtovat, provádět přiměřené cviky, jíst a pít jen tolik, aby se naše síly obnovovaly, nikoli aby se dusily. Musíme však pomáhati nejen samotnému tělu, nýbrž ještě více našemu rozumu a našemu duchu, neboť i jejich činnost stářím uhasíná, kdybys do nich občas nenakapal oleje jako do lampy. Tělo totiž únavnými cviky slábne a jeho síly ochabují, kdežto duch se stálým cvičením osvěžuje. Vždyť když mluví Caecilius o „*pošetilých starcích z frašky*“, označuje tím názvem starce důvěřivé, zapomnětlivé a nedbalé, což jsou chyby nikoli skutečného stáří, nýbrž stáří, které je neschopné, ke všemu lhostejné a bez veškerého zájmu.

Jako rozpustilost a svévolnost jsou vlastnosti spíše lidí mladých než starých, a přece ne všech mladých lidí, nýbrž jen těch, kdo nejsou řádní, tak také ta stařecká pošetilost, které se obyčejně říká popletenost, je vlastností starců lehkomyšlných a vrtkavých, nikoli však všech.

Čtyři statné syny, pět dcer, tak veliký dům a tak značný počet klientů spravoval a řídil Appius, a byl k tomu slepý a starý! Avšak jeho duch byl stále napjat jako luk, nikdy neumdlél a nepoddával se starobě. Měl nejen osobní autoritu, nýbrž nad svými lidmi opravdu vládl. Otroci měli před ním respekt, děti ho měly v úctě, všem pak byl milý.

V tom domě panoval starobylý mrav zděděný po předcích a kázeň. Stáří totiž vzbuzuje úctu teprve tehdy, jestliže si udržuje a obohacuje svá práva, nikomu se nezaprodává, a jestliže nad svými vládne až do posledního dechu.

A jako schvaluji a uznávám za správné, má-li v sobě mladý člověk něco ze stáří, právě tak zase schvaluji u starce, jestliže má v sobě cosi mladického. Kdo se řídí touto zásadou, bude moci sice být tělesně starcem, duchem však nikdy. Pracuji na sedmé knize „O původu Říma a latinských měst“. Shrnuji zde všechny pamětihodnosti z minulosti, uvádím tu vzpomínky na proslulé pře, v nichž jsem vystupoval jako obhájce — právě nyní skládám většinou řeči — probírám tu právo augurské, pontifiků a občanské. Velmi také používám řeckou literaturu. A abych cvičil paměť, jako to dělávali pythagorovci, připomínám si navečer, co jsem každého dne řekl, slyšel a vykonal. To jsou cviky ducha a závodní dráhy mozku. V těchto cvicích se propotím a upracuji, a nijak zvláště netoužím po silách tělesných. Radou a na soudech pomáhám svým přátelům, pilně chodím do senátu, přináším tam návrhy, o kterých jsem mnoho a dlouho přemýšlel, a ty obhajuji svými silami duševními, nikoli tělesnými. A kdybych tyto věci již nemohl vykonávat, potom by mě potěšovalo mé lehátko, na kterém bych přemýšlel právě o těch věcech, které bych již nemohl vykonávat. Ale že je dosud mohu provádět, za to vděčím svému minulému životu. Kdo totiž žije stále v takových snahách a pracích, ten ani nepozoruje, že se plíží stáří.

Tak nám život stárne znenáhla, aniž to pozorujeme a pociťujeme. Tak se náš život neláme naráz, nýbrž uhasíná svým dlouhým trváním.

*

12. Následuje třetí vada, kterou vytýkají stáří: Postrádá prý smyslných požitků. Jaký to znamenitý dar našeho pokročilého věku, jestliže nám odnímá, co je největším kazem jinošství.

Poslyšte, ušlechtilí mladí muži, dávnou řeč tarentského Archyty, který byl proslulý svým znamenitým nadáním. O této řeči jsem se dozvěděl, když jsem byl jako mladý muž v Tarentě s Q. Maximem. Říkal, že příroda nedala lidem žádnou jinou větší zhoubu a neštěstí než smyslnou rozkoš. Touhy, které po ní baží, jsou prý slepě a nezkrotně štvány k tomu, aby se jí zmocnily. Z toho pak vzniká vlastizrada, státní převraty, tajné domlouvání s nepřitelem, zkrátka není prý tu žádný zločin, žádný špatný čin, k jehož provedení by nešťvala tato touha po smyslné rozkoši. Smilství pak, cizoložství ani jakákoli podobná neřest nemůže být podnícena a vzbuzena jinými svody než právě vábením smyslné vášně. A poněvadž ani příroda, ani žádný bůh nedali člověku nic krásnějšího nad rozum a schopnost myšlení, že zase na druhé straně není tomuto nebeskému daru nic tak nepřátelské jako tělesná smyslnost. Tam, kde vládne tato záliba ve smyslnosti, není prý potom místo pro umírněnost a sebeovládání; v říši rozkoše pak nemůže obstáti ctnost. A abychom tomu mohli lépe poro-

zumět, vybídl nás, abychom si v duchu představili nějakého člověka, který je štván tělesnou smyslností v tak veliké míře, jakou si jen můžeme představit. Soudil, že nikdy potom nebude na pochybách, že tak dlouho, pokud bude ten člověk plesat a hověť rozkoším v takovém rozsahu, nebude vůbec schopen něco postihnout ani rozumem, ani uvažováním nebo přemýšlením. Z toho důvodu že není nic tak ohavného a zhoubného jako smyslnost, která, kdyby trvala ve větším měřítku poněkud déle, vyhladila by veškerý duševní jas a zdravý rozum.

Tento rozhovor prý měl Archytas s C. Pontiem ze Samnitska, otcem toho, co porazil v bitvě u Caudia konsuly Sp. Postumia a T. Veturia. Vyprávěl nám to Nearchus z Tarentu, náš pohostinný přítel, který i po obsazení Tarentu Kartágiňany setrval v přátelském poměru k římskému národu. Prý to tak slyšel od svých předků a toho rozhovoru se prý také zúčastnil Athénian Plato. Plato, jak se dovídám, přišel do Tarentu za konsulátu L. Camilla a Appia Claudia.

K čemu ta řeč směřuje? Abyste dobře porozuměli, kdybychom nemohli podle svého rozumu a svého vzdělání odmítnout s opovržením smyslnost, že musíme být stáří velmi vděční, že působí, aby se nám nelíbilo, co je neslušné a není zapotřebí. Smyslnost totiž zamezuje správné usuzování, je nepřítelkyní zdravého rozumu a zatemňuje, abych tak řekl, oči, to jest pozorovací schopnost našeho ducha, a nemá vůbec žádný styk se ctností.

Nerad jsem vyloučil ze senátu L. Flaminina, bratra